NEAMUL GALILOR

I. FERUS ŞI GASPAR

Muntele acela pietros ce se ridică în faţa noastră e Tîlharu, ăstălalt, e Piatra Calului, iar cel care se vede colo departe, prin curmătura văii, ca printr-o pîclă, bătrîn şi pleşuv, e Vlădeasa.

Creasta Tîlharului e stîncoasă, iar coasta prăpăstioasă, plină de surpături, cu văgăuni adînci, bună doar pentru capre; poala muntelui însă este ocrotită, iar vara iarba catifelată şi înmiresmată e năpădită de o puzderie de flori de toate culorile.

Piatra Calului e acoperită toată de pădure: de la poalele muntelui şi pînă aproape de creştet, ba chiar şi mai sus, cît vezi cu ochii, numai brădet negru. Iar pîrîul acela de la poala lui, e Apa Calului.

Aici, în această vale pierdută din ochi chiar de Dumnezeu, trei familii se luptă de veacuri cu pădurea şi cu pămîntul, cu cerul şi cu apa, cu lupul şi cu omul, cu marea, cu istovitoarea şi veşnica viaţă: sus, pe padinile Tîlharului, cei din neamul Gálilor, iar în sătucul de pe ogaş cei din neamul Ijjas şi Balla. Ceilalţi locuitori ai văii nu sînt decît nişte bieţi năpăstuiţi, care îşi duc viaţa ca argaţi şi slugi pe la cei stăpînitori.

Aceasta e Poiana...

...Acum e iarnă şi zăpada cade, cade într-una. Nu mai sînt pîraie, nici surpături şi nici pajişti catifelate, nici ogoare

NOTĂ — Aproape toate numirile geografice de piscuri, munţi, văi sînt româneşti şi în originalul din limba maghiară (n. tr.).

negre şi nici drumuri, nici chiar o potecuţă nicăieri. Zăpada cade, cade mereu şi nu mai e nici cer, nici văzduh şi nici pămînt. Fără încetare cade zăpada şi nu mai e nici sat şi nici pădure, nu sînt nori şi nici viaţă ; nimic nu mai e, numai neaua care fulguieşte mut, amorţit şi uniform.

Dar iată că deodată parcă se mişcă ceva ; undeva se conturează o pată cenuşie : da, da, se mişcă în partea aceea...

Vine cineva, se apropie : încet, mut, dar din ce în ce mai mare, mai înnegurat.

Cineva se luptă cu zăpada, cu întunecimea, cu lumea aceasta moartă, învolburată şi încărcată cu chiciură.

Îl pot vedea acum : cuşmă neagră, ţundră sură, doi carîmbi de cizme negre, înalte ; în faţa mea vine un om, îndîrjindu-se să înfrunte iarna nemiloasă.

Ne întîlnim şi ne oprim. Doar pentru o clipă, pentru o singură clipă dintr-o viaţă de om. Dă din cap. Şi eu fac la fel : ne-am văzut acum şi ştim că nu sîntem decît două fiinţe care se luptă crîncen cu imensitatea cenuşie. Ne facem semn cu capul şi ne recunoaştem.

Pe urmă, cel care a venit porneşte din nou pe drumul nebătătorit. Mă uit în urma lui, îl văd cum se pierde tot mai adînc în pîcla iernii, cum se subţiază, se topeşte, pînă piere cu totul.

Iar zăpada cade, cade într-una, peste tot, într-o tăcere ca de mormînt. Cîtva timp se mai vede brazda făcută în zăpadă : urma unui om care înfruntă viscolul. Dar, încet încet ninsoarea o acoperă.

...Un om a trecut pe aici, pe lîngă mine...

Zăpada cade mereu şi nu e nici cer şi nici pămînt, nu-i pădure, nici cîmpie, nu-i sat, nu-i nimic, dar chiar nimic, în afară de înfricoşătoarea şi majestuoasa imensitate cenuşie.

În această înnegurare, ici şi colo se zbate şi se luptă ca să răzbească cîte-un suflet de om. Uneori drumeţii se întîlnesc unii cu alţii ; îmbrăcaţi în ţundre sau în ţoale, încălţaţi cu opinci sau cu cizme, purtînd pălării sau căciuli, umblînd călare, pe jos sau în căruţe. Se întîlnesc ba într-un loc, ba într-altul. Cîteodată, se opresc pentru o clipă şi se privesc. Doar o singură clipă, fiindcă nu e vreme de pierdut. Pe urmă, se duc mai departe, iar zăpada le acoperă

urmele ; zăpada care cade molcom peste toată întinderea firii.

Valea aceasta de aici e Poiana. De sute de ani valea o stăpînim noi : cei din familiile Gál, Ijias, Balla. Cei care trăim aici, ne petrecem viața în așezări îmbătrînite de vreme : case încăpătoare de bîrne, cu tîrnați, sprijinite în stîlpi de stejar ciopliți, cu coperișuri de șindrilă înnegrită, peste care crește în voie mușchiul verde și lichenul gălbior.

Printre casele și adăposturile bătrînești, cea mai veche și cea mai de vază este conacul Gálilor, ridicat la poalele Tîlharului, singuratic și izolat, cum sînt cei din familia asta, oameni ciudați și retrași. Căci deși toată Poiana e o singură cumetrie, cei din neamul Gálilor s-au ținut totdeauna mai presus de ceilalți. Măcar cu o jumătate de cap se cred mai înalți, cu un pat mai înaintați, cu o lovitură de pumn mai zdraveni și cu ceva mai zgîrciți la vorbă decît alții.

Iar acolo, în dosul grădinii, lîngă cărăruie, mai stă și astăzi o cruce, crucea înnegrită, cioplită din lemn, a Gálilor.

Crucea aceasta e la fel cu celelalte cruci de prin munți ; și ele nu sînt puține la număr. Cele mai multe — ca și asta — stau de veghe pe la margine de drumuri și de poteci, și toate-s înnegrite de bătrîne ce sînt. Unele mai poartă și inscripții, scrieri întortocheate cu litere cirilice sau din cele ungurești ; dar de citit, cele mai multe nu mai pot fi citite, așa sînt de roase și de spălăcite. Despre cîte una, oamenii își mai amintesc cînd și pentru ce fusese ridicată. Astfel crucea de la Răcaș, care se află în partea de sus a cătunului, a fost înălțată acolo fiindcă acum vreo treizeci de ani, tocmai de Sînt-Ilie, tocmai în locul acela sfințit, îl lovi trăznetul pe popă. Crucea lui Coloman, cea de lîngă prăpastie, ne amintește că într-o iarnă, luminăția sa groful Gálfy András, cu cele două domnișoare ale lui, gonind într-o sanie cu zurgălăi, s-au prăvălit cu toții în văgăună : din adîncuri n-au mai fost scoase decît trupurile neînsuflețite ale nobililor cheflii ce se înapoiau de la carnaval. Mai este și crucea aceea dintre satul și apa Iarei ; dar povestea ei nu e spusă de către oamenii din partea locului decît în mare taină și începe totdeauna astfel : în ziua de 14 ianuarie 1849... Dar nu-i bine să fie auzită nici acum, fiindcă pentru multă lume povestea asta e dureroasă chiar și astăzi.

Și multe, multe alte cruci de prin partea locului își au istoria lor ; așa, spre pildă, crucea cea mare de la Fîntînele, la temelia căreia moții mai cară și astăzi pietre de jos, din vale, cînd trec pe acolo cu ciubere.

Dar sînt și cruci a căror legendă nu o mai știe nimeni. Stau drepte sau înclinate, înnegrite, încrustate de vreme și năpădite de mușchi. Pînă ce într-o bună zi se răstoarnă la pămînt. Iar atunci, în cîte o noapte de toamnă răcoroasă și cu brumă, trecătorii care și-au făcut tocmai acolo popasul, strîng lemnul scorburos și putred al crucii căzute și-l pun pe foc.

Acum însă vreau să vă povestesc despre cei din neamul Gálilor : despre Gál Jankó, cel cu obrajii gălbui, care se rătăcise cîndva și pe la Timișoara, și despre cei doi feciori ai săi, Ferus și Gáspar. Precum și despre crucea Gálilor care, deși fusese doborîtă în două rînduri, se înalță și astăzi, dreaptă și neagră, lîngă poteca ce coteșe spre munte.

*

Dintre cei doi băieți, Ferus era cel mai în vîrstă ; Gáspár era cu doi ani mai tînăr. Tatăl lor fusese un om uscățiv, bolnăvicios, cu obrajii gălbui și brăzdați ; mama, fată din familia Szentpáli, femeie mîndră, dreaptă la trup.

Pe cînd erau copii, tatăl îl găsea pe Ferus mai cuminte, mai de încredere, poate fiindcă era mai vioi, mai zgomotos și avea ochii mai strălucitori ; mama îl iubea pe atunci mai mult pe Gáspár, un băiețaș cu ochii albaștri, blînd și liniștit.

Primul care fu trimis să învețe la Colegiu a fost Ferus ; doi ani mai tîrziu îl urmă și Gáspár. Acum Ferus devenise preferatul mamei, dar Gál Jankó, tatăl, îl aprecia mai mult pe Gáspár.

Băiatul mai mare avea șaisprezece ani cînd tatăl lor căzu la pat. Era primăvară, tocmai pe vremea semănatului, cînd stăpînul nu mai fu în stare să se ridice din așternut.

— Nu mai pot, Ilon — îi spuse el în șoaptă soției sale, nu mai pot — iar obrajii lui se făcuseră și mai galbeni și mai brăzdați, ca și cum timpul ar fi împlîntat mai adînc plugul în fața lui.

În ogradă așteptau plugurile cu boii înjugați.

Femeia își privi soțul ; pe urmă porunci să nu mai iasă decît un singur plug la arat.

Omul oftă și vreme de două luni n-a mai coborît din pat...

...Era în mai și grîul de toamnă începuse să dea în pai. Bietul Gál Jankó se îmbrăcă și coborî în ogradă, amețit și împleticindu-se, de aici la grajduri, la șoproane, la hambarele de bucate, în grădină, apoi afară pe țarini. Se sprijinea într-o bîtă, se tot oprea și cîteodată se așeza jos. Era în luna mai, luminosul și minunatul mai ; soarele strălucea și nourași albi, diafani, pluteau pe cer.

Abia către amiază se înapoie acasă. Se împleticea ca omul beat ; obrajii îi erau galbeni, ca de ceară, îl scutura frigul și tremura, iar pe frunte îi străluceau broboane de sudoare rece. Se așeză pe lavița de pe prispă ; capul îi căzu în piept iar ochii i se învăluiră în ceață.

Soția lui îl privea din poarta ogrăzii ; după ce-l văzu așezat, se duse la dînsul.

— Ai obosit ! Nu trebuia să fi ieșit încă. Ar fi fost de-ajuns să te miști puțin în jurul casei.

Gál Jankó deschise ochii și-și privi soția, dar nu-i vorbi, o privea numai.

— Afară, pe țarini, cred că totul e în bună rînduială... Glasul i se poticni și-i trebui timp pînă începu să vorbească iar :

— S-au descurcat cum au putut, argații. Așa a fost dat să fie în anul ăsta. N-avem ce face.

Gál Jankó dădu din cap.

— Nu, Ilon, nu ! În anul ăsta nu mai avem ce să facem.

— Poate pînă la toamnă te vei înzdrăveni și 'mneata, pe urmă...

— Da, da, pînă la toamnă, și privi trist spre padinile scăldate de soarele lui mai ; pe urmă, deodată se lungi pe laviță.

— O înghițitură de rachiu, Ilon! Mă apucă amețeala...

Dar cînd femeia aduse băutura, el nu mai fu în stare s-o înghită: leșinase pe laviță; ca să-l învie, îl frecă îndelung cu oțet.

*

Trecu și vara și Gál Jankó era cînd pe picioare, cînd în pat.

— Ca un cîine beteag, spuneau cumetrii între ei.

Băieții își petrecură vacanța acasă și se trudeau să-i țină locul. Fînul și păioasele fură strînse; se făcu — oarecum — și arătura, iar pe ogoare fu cărat gunoiul.

Către seară — așezat pe lavița din fața cuptorului — Gál Jankó picotea, iar femeia cîrpea rufăria băieților. Tăceau de o bună bucată de vreme, cînd deodată bătrînul Ijjas György intră în casă.

— Aud că pleacă băieții.

Ijjas György, o matahală de om, gras și voinic, sufla din greu; ochii mici și-i fixă asupra lui Gál Jankó. Pe urmă se așeză lîngă masă, clipind des.

— Am umblat pe pămînturile voastre — spuse într-un tîrziu — mă întorceam de la ferăstrău. Cară oamenii gunoiul. Ai fost să vezi?

Ochii i se pironiseră asupra omului.

Capul lui Gál Jankó se plecă pînă aproape de genunchi.

— N-am mai fost de o săptămînă pe-afară.

— Am trecut și prin luncă — continuă bătrînul. Da, am trecut și pe acolo.

Nimeni nu scoase o vorbă; femeia însă se opri din cîrpit. Se însera și începu să se lase întunericul. După cîtva timp se auzi din nou glasul lui Ijjas György.

— Am dat o raită și pe ogoare. Aia doar cu numele îi arătură. E o bătaie de joc! La anul nu veți secera decît buruieni. De ce n-ați dezmiriștit din vreme?

Capul lui Gál Jankó lunecă și mai jos; abia i se înțelegeau vorbele:

— N-am văzut. Nu știu... Nu mai știu nimic...

Ochii lui Ijjas György se roteau încoace şi încolo, mîna de pe masă i se strînse pumn.

— Ei, dar ce să vă mai spun, am văzut şi altele. Mi-a fost chiar de ajuns. Aşadar, băieţii pleacă poimîine.

— Poimîine, în zori ! — spuse femeia.

Ochii lui Ijjas György se liniştiră, dar privirea lui aspră sfredeli acum chipul femeii : Ei, Szentpáli Ilon, va să zică tu eşti aceea cu care am eu o vorbă ! Fie şi aşa !

— Tu, Ilon ! Ce vrei tu la urma urmei ?

— Eu ?

— Tu ! Chiar tu ! Fiindcă ăsta — şi făcu o mişcare cu capul spre bărbatul ei — ăsta nu mai vrea nimic. Nu mai e bun decît să facă umbră pămîntului. Dar tu ce vrei ? Şi ce crezi, Ilon, cine va fi stăpîn aci ?

Sprîncenele femeii se zbîrliră, dădu totuşi din umăr. Îşi privi soţul. Ochii lui Gál Jankó erau fixaţi asupra ei, iar capul nu şi-l mai ţinea acum aplecat. Bătrînul continuă :

— Te gîndeşti, Szentpáli Ilon, socoteşti că pe mine toate astea nu mă privesc ! Nu-i aşa că la asta te gîndeşti ?

— Da, la asta ! — zise femeia încuviinţînd şi din cap.

— Va să zică aşa ! Bătrînul se ridică în picioare. Ai dreptate, Ilon, nu e treaba mea ; dar o vorbă tot am de spus şi eu. E drept s-o am ! Mama soţului tău legiuită a fost mătuşa mea. Tot aci s-a zbuciumat şi ea, în casa asta şi pe pămînturile astea. Tu umbli pe urmele ei şi de aceea n-ai dreptul să părăseşti ceea ce dînsa a păstrat jertfindu-şi viaţa. Doar atîta am vrut să-ţi spun ! La asta am dreptul, vezi bine. Băieţii ăştia doi sînt şi nepoţii mei, am deci căderea să te întreb ce vrei cu ei ?

— Vreau ca poimîine în zori să plece. Lor le cîrpeam rufăria.

— Şi ce-ai vrea să faci din ei ? Poate viţişpani [1] ?

— Da sau poate şi mai mult. Domni.

— Domni ?

— Da ! Mai osebiţi decît sîntem noi. Mai osebiţi. Domni adevăraţi !

— Şi dacă se va duce pe gîrlă moşia ?

— Apăi, ducă-se !

1 *Viţişpan* — subprefect (n. tr.)

...Szentpáli Ilon rostise vorba cu hotărîre și ochii ei mîndri priveau cu asprime în aceia ai bătrînului ; cum de n-a văzut însă ceilalți ochi care se uitau la ea cu căutătură de animal bolnav, de parcă s-ar fi tînguit : „Fie-ți milă și îndură-te de mine" ?

Femeia rostise vorba și Ijjas György dădu numai din cap :

— Acu' mă duc ! Nu mai am ce vă zice. Grea vorbă ai rostit Ilon, dă-ți seama. Un cuvînt totuși aș mai avea de spus : cu cît o casă e mai înaltă, cu atît temelia ei e mai adîncă. Moșia asta e o bună temelie pentru cine stă pe ea ; dar pe cel care nu-i aici, pămîntul ăsta nu-l poate îndestula. Ei, Dumnezeu să vă ajute !

*

Zi de toamnă blîndă... pe cerul albastru pluteau fuioare de nori mărunți și rari, iar cîmpul era plin de dediței violeți. Gál Jankó se odihnea în iarba de lîngă gard. Bolea bietul om.

De jos, din vale, într-o droșcă mică, sosi femeia.

— Ei ?

— Ferus lucrează la cancelarie, zise scoțînd o scrisoare pe care i-o arătă. Tocmai la gubernămînt !

— Dar tîrgul ?

— Am adus vitele acasă. N-au preț.

— Ți-am spus. E păcat de trudă să le scoți toamna la vînzare...

— O să le mai ținem pînă la primăvară.

Femeia coborî din trăsură și se trînti obosită pe iarbă, lîngă soțul ei. Își desfăcu marama de pe cap și își trecu mîna peste păr.

Vizitiul vru să pornească spre ogradă.

— Stai ! Va trebui să plecăm pînă la ferăstrău ; aruncă repede o privire spre cai și-i văzu pe amîndoi numai apă, istoviți și cu burțile supte ; făcu un gest cu mîna :

— Lasă ! Intră în curte și deshamă ; dă-le să mănînce și apoi adapă-i.

Și adăugă încet, oftînd obosită :

— Mă voi duce pe jos.

Omul o întrebă cu voce stinsă, plină de îngrijorare :

— Cît vrei să ceri ?

— Două sute pentru Ferus.

— Și pentru Gáspár ?

— El n-are lipsă de bani. Scrie că nu are nevoie acum. El cîștigă...

Tăcură ; după cîtva timp femeia se ridică.

— Mă duc ; pînă spre seară aș vrea s-o isprăvesc și pe asta.

Și porni pe poteca ce ducea pe sub pădure, în sus. Trebuia să găsească neapărat două sute de florini, ca să-i trimită lui Ferus, care deocamdată nu-i decît diurnist la gubernie, dar ar putea să fie odată chiar cancelar ; doară și Lészay Lajos tot așa a început și iată că astăzi !... Și nici el nu-i decît un răzeș, ca și cei din neamul Gálilor. Nu-i mai osebit nici dînsul.

Adevărat însă că cu aceste două sute, datoria trecea de o mie...

Femeia pășea repede și deși cîteodată genunchii i se frîngeau, se scutura și continua să meargă cu și mai multă vigoare.

*

Casa Fronius se afla pe strada Cărbunelui ; la stradă avea un cat, dar înspre curtea joasă n-avea decît parter. Spre uliță se deschidea o dugheană — se vindeau acolo articole de fier și coloniale — și o poartă ; deasupra dughenei locuia proprietarul, Fronius cel cu nasul roșu.

Într-o încăpere dinspre curte locuiau băieții ; pe vremea aceea Ferus umbla la cancelarie, Gáspár era ocupat pînă peste cap cu treburile fiscăleşti, astfel că de multe ori se întîmpla ca cei doi frați să nu se vadă cîte o săptămînă întreagă. Gáspár se scula cu noaptea în cap, mai cu seamă vara, cînd se ducea dimineţile să învețe la Házsongárd ; pe urmă se ducea în biroul unui avocat, unde își tocea coatele cît era ziulica de lungă ; seara se culca devreme. Ferus vie-

ţuia printre domnişori : se scula şi se culca tîrziu, după moda vremii şi după obiceiul celorlalţi tineri coconi de neam ales.

De doi ani locuiau acolo şi Ferus tocmai se gîndea c-ar fi timpul să-şi schimbe cvartirul, deoarece gaura aceea întunecoasă nu mai făcea de dînsul.

Trecuseră doi ani fără să dea pe acasă, dar banii îi primeau cu regularitate. Cîteodată, cu deosebire în zile de tîrg, venea pe la ei mama lor ; le aducea bani şi le spunea că tatăl lor — sărmanul — e tot beteag, dar că alte necazuri n-ar fi pe acasă. Să muncească numai, să progreseze şi, dacă se poate, să se grăbească un picuţ. Altceva n-avea ce să spună nimic, chiar nimic.

(Oare de ce-i atît de cenuşiu părul acestei femei, de ce ochii ei obosiţi s-au ascuns atît de adînc în orbitele lor, acolo sub frunte ? Degetele ei subţiri de ce or fi fiind atît de străvezii, fără pic de sînge ? Şi oare pentru ce-i întotdeauna atît de istovită mama lor ? De ce ?)

— Nu-i nici un necaz pe acasă ; tatăl vostru, sărmanul, boleşte, se vaită şi atîta tot ; voi căutaţi să vă grăbiţi puţin dacă se poate, dragii mei copii !

...De tîrgul sfinţilor mucenici îşi aşteptau din nou mama : dar ea nu veni. Nu le trimise nici carte şi nici vorbă. Banii lui Ferus erau iar pe isprăvite.

Seara fură poftiţi de gazdele lor la cină ; la vremea îmbrăcatului fraţii se întîlniră, în sfîrşit. Gáspár zise :

— Mama n-a venit.

— Nici banii.

— Eu am răscolit tot tîrgul, dar n-am dat peste nici un cunoscut.

— Iar eu am trecut pe la poştă, dar n-a sosit nimic.

— S-o fi întîmplat ceva rău pe-acasă.

— Asta ar fi destul de prost pentru mine, ştii bine doar că de anul nou trebuie să plec la Viena.

— Eu de Crăciun la Tîrgu-Mureş, la tablă [1].

— Ai bani ?

— Da, cei puşi la o parte pentru diplomă.

[1] *Tablă* — Curtea de apel (n. tr.).

Se dichisiră și plecară la Fronius. Gazda lor se bucura de faima unui om bogat și avea o singură fată, pe nume Maria.

Rareori se întîmpla să invite musafiri, dar cînd o făcea nu se uita la cheltuială. Oaspeții veneau cu plăcere la dînsul.

Petrecerea fusese și de data asta veselă ; după cină s-a cîntat ; Maria s-a acompaniat la ghitară. Au fost multe fete și băieți : candidați de fiscali, juriști, tineri moșieri aristocrați și alți cetățeni.

Pe la miezul nopții s-a dansat puțin, — tocmai cît se cuvine într-o casă respectabilă — la glas de cîntec și de ghitară. Încet, în surdină, dar jovial și cu exuberanța fericită a tinereții.

Acasă, în camera lor, în timp ce se dezbrăcau, Ferus zise :

— Ascultă, măi frățioare, după cît mi-am dat seama, fata asta te place... Ai lua-o de soție ?

— Da, dacă mi-ar da-o !

— Bogată fată !

— Mi-e teamă însă că bătrînul dughenar se încăpățînează.

— Să fie fericit că te poate lua de ginere.

Ceva mai tîrziu — pe cînd se aflau în pat — Ferus începu din nou :

— Spune, frățioare, ți-e dragă fata ?

— Te cred : o asemenea făptură te poate face fericit...

Ferus multă vreme nu răspunse ; Gáspár era gata să adoarmă, cînd își auzi din nou fratele vorbind :

— Te invidiez, frățioare !

Peste cîteva zile, devreme, în zori, se înfățișă la dînșii vizitiul : venise cu căruța, ca domnișorii să pornească de îndată acasă, fiindcă dumneaei cucoana a căzut la pat...

II. ÎMPĂRȚEALA

Înspre zori, deasupra pîrîului se lăsă o aburealā rece, iar către amiezi începu să năduşească şi pădurea. Din pămîntul reavăn se ridicau ici-colo caiere dezlînate de ceață cenuşie şi se înălțau deasupra copacilor. Din ce în ce mai multe şi mai dense, ghemotoacele se învolburau într-una, tîrîndu-se tot mai sus spre vîrful muntelui.

Vîntul care sufla de jos, din vale, după prînz înceta să mai bată, dar vălătucii de ceață se făceau acum tot mai mari, se îngroşau şi se lățeau, răsucindu-se fără astîmpăr, acolo sus, pe creasta Tîlharului. Cîtva timp se învîrtiră năpraznic în toate direcțiile, apoi deodată începură să se rostogolească înspre adîncuri. Cîte o clipă se mai putea desluşi vîrful masivului, dar pe urmă nu se mai zăreau nici stîncile şi nici pădurea de brazi ; ceața cobora în vale, se răspîndea peste tot, se lăsa peste păşuni, peste case şi peste grădini.

Către seară, ceața învălui şi Poiana.

La conacul Gálilor s-au aprins luminile.

Afară, ceața umedă îți îneca răsuflarea şi-ți chinuia ciolanele ; înăuntru, în casă, vorbe aspre şi amara luptă a destinelor omeneşti. Bărbatul şedea şi acuma într-un colț, femeia era culcată în pat, iar tusea îi smulgea din piept dîre de sînge cald. Băieții şedeau lîngă masă.

Vorbea acum femeia, acea Szentpáli Ilon, odinioară atît de mîndră ; vorbea cu voce stinsă, tremurată şi răguşită :

— Nouă ani au trecut — luați seama Ferus și Gáspár — nouă ani lungi s-au scurs de cînd mă lupt aci singură-singurică. Numai eu și Dumnezeul meu știm cum. Pentru voi și numai pentru voi. Dar acum s-a sfîrșit; priviți-mă. Poiana ne-a doborît pe amîndoi; ne-a ros carnea de pe oase, a supt sîngele din noi... Nu m-am jeluit niciodată. Știți și voi că gura mea nicicînd n-a rostit vorbă aspră; v-am dat tot ce-ați cerut. Dar... acum nici eu nu mai pot. Pămîntul ăsta pe care stăm a început să se clatine sub picioarele noastre. La Sîn-Mihai n-am mai putut plăti dobînzile. Proprietarul ferăstrăului cere zălog lunca și țarinile de sus...

Băieții stăteau răzimați cu coatele de masă; nici unul nu-și ridică privirea. După un timp, Ferus se încumetă să întrebe totuși:

— Cît e datoria de mare?

— Patru mii; dobînzile patru sute. N-am fost în stare să-i adun. Dacă pămîntul va fi zălogit, din ce vom mai putea să facem bani?

Acum Gál Jankó, omul cu obrajii gălbui, beteag și prăpădit, se amestecă și el în vorbă:

— De trei sute de ani nici un străin nu și-a pus piciorul pe moșia asta... Pămîntul ăsta n-a fost răscolit decît de cei din neamul Gálilor... numai de ei...

Vorbea în șoaptă, ca și cînd s-ar fi adresat pămîntului și totuși cuvintele lui fură auzite și înțelese de toți; femeia se ridică în pat și își privi soțul. Băieții, Ferus și Gáspár, de asemenea.

— ...De trei sute de ani, poate chiar și de mai mulți. Da, da, poate și de mai mulți... mormăi Gál Jankó.

Szentpáli Ilon se lăsă iarăși pe perne și închise ochii. De acolo, din pat, așa cum se afla cu ochii închiși, zise scurt și aspru:

— De aceea v-am chemat acasă! Dați-vă părerea și hotărîți voi înșivă! Una din două: sau vindem moșia...

Femeia deschise ochii și privirea ei se lovi de căutătura speriată a bărbatului; vorbele nespus de grele și de aspre i se opriră în gîtlej; închise iarăși ochii. I se părea că astfel ar fi putut să înfrunte mai ușor adevărul:

— Sau vindem tot, sau rămîneți acasă...

Se făcu linişte ; o linişte mare, încremenită ; iar ceaţa care se lăsase afară, peste Poiana, pătrunsese parcă şi aci, în casă. Ceaţa rece, umedă, înăbuşitoare, cu miros greu.

Pe urmă, de colo, de lîngă masă, vorbi Ferus : timid, nesigur de el ; vorbele îi tremurau pe buze ca şi cînd i-ar fi fost frig :

— Poate... poate ar fi mai bine să se vîndă totul...

— Ferus, Ferus — şi ochii omului beteag se aţintiră asupra lui Gáspár — Ferus, măi, Ferus !

Gáspár se ridică de pe scaun şi se duse lîngă fereastră : afară ceaţa era atît de groasă, încît ar fi putut fi tăiată cu cuţitul. Îşi răzimă capul de geam.

Pe urmă se întoarse brusc :

— Nu !

Fraţii se priveau ochi în ochi ; Ferus şi Gáspár erau fraţi de sînge, dar parcă între ei se aşezase acum o ceaţă rece, jilavă, gîtuitoare.

— De Anul Nou trebuie să plec la Viena...

— Iar eu de Crăciun trebuie să fiu la Tîrgul Mureş.

— Să vindem !

— Nu !

Ferus se ridică şi el în picioare ; Gáspár începu să măsoare cu paşi mari camera, de-a lungul şi de-a latul. Bătrînii, bieţii bătrîni, bolnavi şi neputincioşi, îi urmăreau pe amîndoi în tăcere, nemişcaţi. Ei fuseseră doborîţi. Cine să-i mai întrebe şi pe ei ? Cine să se mai lupte cu ei şi cine să-i mai înfrunte ? Cine se mai ia la trîntă cu oameni neputincioşi ca ei ?

Lupta de acum nu mai e a lor ; lupta aceasta e a copiilor, care tocmai acum s-au înşiruit şi ei în rîndul pe care acu vreo trei sute de ani îl începuse unul dintre Gáli — de mult prefăcut în ţărînă —, cînd şi-a împlîntat pentru prima dată securea în brazii seculari ai Poienii, ca să deşteleneasca pămînt pentru ogoare.

Ferus începu din nou :

— De ce-am rămîne, adică, amîndoi acasă ? Pentru moşie e de ajuns un om.

Gáspár se opri în loc :

— Ai dreptate ! Unul din noi însă trebuie să rămînă.

— Poţi rămîne tu, dacă vrei ; eu unul ştiu că am să plec.

Şi adăugă în grabă :

— Dar... mie îmi trebuiesc bani. Ştii prea bine !

Gáspár îşi reluă plimbarea. Apoi se opri în faţa tatălui său :

— Avem cai odihniţi în grajd ?

— Avem.

— Voi înhăma ; plec la Cluj.

Şi ieşi din casă ! Cînd deschise uşa, de afară ceaţa rece pătrunse în cameră ca fumul.

În odaie se lăsă tăcere ; gîndurile speriate, înfricoşate, erau tot atît de nesigure ca şi zborul liliecilor. De afară se auzea scîrţîitul căruţei, apoi Gáspár reveni în casă. Avea cuşmă pe cap, scurteică, cojoc şi o velinţă.

— Mîine seară voi fi acasă.

*

A doua zi, către asfinţit, Gáspár se înapoie. Nimeni nu se aştepta să sosească atît de devreme. Nu sufla nici un vînticel peste Poiana ; ceaţa se întindea, grea şi apăsătoare. Cînd căruţa se opri în faţa prispei, în odaie nu se aflau decît cei doi bătrîni. Gáspár intră de-a dreptul în casă, îmbrăcat ca la plecare : cuşma în cap, scurteica, cojocul şi velinţa. Traversă odaia şi intră în camera din fund ; nu scoase o vorbă şi nici bună seara nu le dădu. Cizmele i se mînjiseră de noroi, hainele de pe el erau leoarcă şi în urma lui, în cameră, rămase miros de lînă udă şi de iuft.

După cîtva timp se înapoie şi se aşeză, răzimîndu-şi coatele de masă. Se vedea cît de colo că era obosit, poate şi somnoros.

Intră şi Ferus, dar nu-i spuse nimic fratelui său. Părinţii îl supravegheau şi tăceau, fără să clipească : oare ce-o fi făcut la Cluj, de ce-o fi plecat şi cu ce s-a întors acasă ?

Liniştea deveni apăsătoare, tăcerea de nesuferit.

Abia într-un tîrziu biata femeie cuteză să-l întrebe :

— N-ai vrea să îmbuci ceva ?

Nu-l întrebase decît aşa, într-o doară, numai să se întîmple ceva.

Gáspár se ridică.

— Nu ! Poate mai tîrziu ! Îl privi lung pe Ferus : — Eu rămîn acasă ! Dar înainte de toate vom împărţi.

Fratele mai mare răsuflă adînc, iar ţepeneala care-l ţinuse împietrit pînă atunci se înmuie parcă deodată. Se îndreptă spre mezin, deschise gura ca şi cînd ar fi vrut să spună ceva ; dar înghiţi în sec.

— Bine ! Să împărţim !

(Pe cei doi bătrîni, neputincioşi şi prăpădiţi, nu s-au încumetat să-i întrebe ce-ar avea şi ei de spus ? Ca şi cînd ei n-ar mai fi fost).

S-au aşezat dar faţă în faţă şi purceseră la împărţeală.

— Datoriile de pînă acum sînt comune.

— Jumătate ale mele, jumătate ale tale.

— Ogoarele din vale vor fi ale mele, spuse Gáspár.

— Atunci cele de sus şi lunca îmi aparţin mie. Păşunea cea mare să fie a ta, în schimb să mi se dea mie pădurea de pe coasta Calului, spuse Ferus.

— Bine, dar conacul şi acareturile vor trebui să fie ale mele ; în schimbul lor ţi se va da moara şi partea mai mare de pe Tîlharu...

În ziua următoare, imediat în ziua următoare, se apucară să aşeze bornele pe haturi. Socotiră şi se ciorovăiră ca doi străini într-un obor ! Se tîrguiră şi se sfădiră, pînă ce putură în sfîrşit să se înţeleagă. Gáspár, în preţul vitelor, al căruţelor, al plugurilor şi al uneltelor va răspunde singur de întreaga datorie ce apasă moşia. Va lua cu arendă şi partea fratelui său. De Sf. Gheorghe şi Sf. Mihai va plăti, punctual, arenda. Prima rată o va achita acum, de îndată...

Gáspár îi numără banii : era preţul diplomei sale. Scrîşnea din dinţi cînd lovea de masă talerii de aur.

Înainte de a-i strînge, Ferus se opri o clipă :

— Măi frăţioare, mi se pare că eu cam ştiu ce-ai făcut tu pe la Cluj. Ia spune, nu s-ar putea schimba oare starea de acum a lucrurilor ? Haidem să vindem moşia asta învechită şi vino şi tu cu mine ; smulge-te din munţii ăştia sălbatici...

Gáspár întinse liniştit banii spre fratele său. Sprîncenele i se zburliră, iar pe frunte îi apărură brazde adînci :

— Ia-ţi banii, sînt ai tăi şi ţine minte că noi nu ne mai datorăm nimic unul altuia. Nici tu mie, nici eu ţie. Nici mulţam şi nici vorbă bună nu ne datorăm...

Căruța fu trasă în fața pridvorului, iar Ferus începu să-și ia rămas bun.

Cînd dete să sărute mîna mamei sale, bolnava îi șopti :

— Dacă vreodată te vei întoarce, să fii un om mai mare, mai osebit decît noi.

Gál Jankó, tatăl, zise :

— Cu frate-tău te-ai înțeles. Nu-mi mulțămi, mie nu-mi datorezi nimic. Dar înseamnă-ți bine, Ferus, înseamnă-ți bine ce-ți spun : ai rămas dator cu viața, tuturor ne-ai rămas dator. Cu viața, fiule, să nu uiți asta niciodată. Nu cu bani și nici cu recunoștință ; doar cu viața. Voi ține socoteală de asta. Și știu că vei ține și tu socoteală. Cei din neamul Gálilor n-au rămas nicicînd și nimănui datori. Nici măcar celor de un sînge cu ei.

Cei doi frați, Ferus și Gáspár, și-au strîns mîna fără să rostească vreo vorbă.

Pe urmă Gáspár deschise poarta și privi îndelung după trăsura ce cobora în jos, spre vale.

În casă, cei doi oameni bolnavi și prăpădiți se uitau unul la altul, iar din ochii lor picurau, în tăcere, lacrimile...

*

Ijjas György zise :

— Opt ani v-au trebuit pînă să vă hotărîți. Deși cu opt ani mai devreme v-ar fi fost mult mai ușor ; dar poate și așa-i bine...

Unul din ei s-a înapoiat ; soarta celuilalt tot asta va fi. Locul nostru e aci. Ferus, el însuși se va întoarce într-o bună zi. Din cei care au plecat, unii s-au întors, chiar morți, la Poiana. Știu eu...

Vremea trecea. Oamenii băteau munții, coseau vara țarinile, iar încolo, spre toamnă, arau ogoarele și semănau pe ici pe colo. Iarna se necăjeau mai ales cu adusul lemnelor din pădure, iar cu crescutul vitelor iarna-vara, mereu.

Trei ani s-au scurs peste Poiana.

Sus pe dealuri și la poalele munților cositul se sfîrșea tîrziu ; cînd începea căratul fînețelor era toamnă și înfloreau dediței. Deasupra cosașilor pluteau funigei, și diminețile,

pe poala văilor umede, se lăsa roua. În amiază, soarele strălucea încălzind încă...

De două zile Poiana avea musafir și de două zile în casele cu acoperișurile năpădite de mușchi, ba chiar și în colibele acoperite cu paie, nu se vorbea decît de sosirea lui Gál Ferus, care acum e domn mare la Cancelaria din Viena. Fiindcă bărbatul acela înalt, cu fața rasă și cu barbete, îmbrăcat în straie orășenești, purtînd o cămașă neobișnuită, cu guler alb, scrobit, ale cărui colțuri mai că-ți scoteau ochii, încălțat cu pantofi cu talpă subțire și care se plimba în sus și în jos pe povîrnișurile pietroase, nu era altul decît Ferus.

Da, da! A sosit Ferus, iar imediat în ziua următoare Gáspár porni cu căruța la Turda. Fînul strîns în căpițe pe coasta dealului încă nu fusese cărat, nu fuseseră cărate nici crucile de ovăz de pe țarini. Ploile puteau să pornească în orice clipă și arătura nu era terminată nici pe jumătate. Era vremea cea mai potrivită pentru lucru, și totuși Gáspár plecă la Turda.

Se răspîndiseră fel de fel de zvonuri. Oamenii vedeau, ascultau, vorbeau și șușoteau. Oare ce treabă o fi avut Pap Todor, proprietarul ferăstrăului, la conacul Gálilor? Și încă în două rînduri! Chiar și astăzi, de la amiază și pînă la gustarea de seară?...

Vezi, vezi!

Omul de la ferăstrău s-a înfățișat îndată după prînz. Bătrînii ieșiră pe prispă; Ferus încercă zadarnic să-l convingă pe tatăl său:

— Rămîi, tată! Ascultă și dumneata și dă-ți cu părerea.

Dar omul cu obrajii gălbejiți n-a răspuns. Ieși din casă și se așeză pe tîrnat, lîngă soția lui. De la prînz și pînă la cină au tot stat acolo și au tăcut; priveau în jos, în valea însorită, unde viața fremăta. Din cînd în cînd se mai uitau unul la altul, dar fără să-și vorbească. Nici chiar un singur cuvînt.

Cît de frumos strălucea afară toamna, cu luminile ei pale și domoale, și cît de îngrijorați și de neliniștiți erau cei doi oameni de pe prispă.

După amiază, tîrziu, după ce își luă rămas bun de la Ferus, acolo, pe tîrnat, plecă și proprietarul ferăstrăului.

— E cuvîntul meu cel din urmă. Cum am spus și cît am spus. Partea de sus cu lunca, pe preț de veci, cu zapis de cumpărare, pădurea de pe Piatra Calului, moara și pajiștea din jurul ei, în zălogire. Banii-s pregătiți, doar să-mi trimiți vorbă. Toată ziua voi fi acasă...

Omul de la ferăstrău plecă, iar Ferus rămase pe loc. Se așeză pe prispă. Își privea părinții, dar aceștia nu s-ar fi uitat la dînsul pentru nimic în lume. Nici unul din ei.

Soarele cobora pe cer în jos și umbra Tîlharului se lungea, se întindea tot mai mult la vale. Ferus nu mai era în stare să îndure tăcerea :

— Ați auzit ce-a spus ? Mi-a oferit trei mii cinci sute, și-mi iartă și partea mea de datorie. Ce aveți de spus ?

Amîndoi se întoarseră spre el deodată, iar tatăl lui, omul cu obrajii palizi, zise :

— E treaba ta și a lui Gáspár. Hotărîți voi.

Vorbi scurt și aspru, iar femeia, orgolioasa Szentpáli Ilon, făcu ochii mari. De multă vreme nu-l mai auzise vorbind astfel pe omul acesta adus de spate. De foarte multă vreme.

Ferus, ca și mama lui de altfel, rămase mirat. Tonul cu care vorbise tatăl lui i se păru ciudat. Își privi mama, dar ea nu se uita la el.

Doamne !

Stăteau astfel toți trei pe tîrnat și tăceau. Iar umbra Tîlharului, care se ridica de colo din vale, creștea tot mai mare.

...Din deal cobora la vale un car încărcat cu fîn ; cei de pe prispă îi urmăreau mersul. Carul cobora încet ; pe povîrnișuri, omul se opintea la opritoare ; în fața boilor mergea o fată. De grumajii trăgătorilor erau atîrnate tălăngi. Sunetul lor răzbătea pînă la conac.

— Ăștia-s de-ai lui Ijjas András — spuse Gál Jankó.

Toți trei urmăreau carul care cobora, încet, cu băgare de seamă, în legănare domoală.

În fundul văii, de pe lîngă curțile adumbrite de copaci, a cotit o căruță trasă de cai, silind în sus, spre deal.

— E căruța noastră spuse femeia, și bătrînul încuviință din cap.

Căruța urca încet pe drumul de costișă, pe același drum pe care luneca la vale carul cu fîn. Acum se aflau față în față. Căruța trase la o parte și se opri ; carul trecu pe

lîngă ea ; caii se smuciră apoi în hamuri și căruța porni iarăși în sus, la deal.

Pe drum, unul lîngă altul, rămaseră doi oameni. Unul se desprinse de lîngă carul cu fîn, celălalt de la căruța cu cai.

...În razele de soare arămii, pe coasta dealului, înțesată de flori liliachii, stăteau doi oameni : un flăcău și o fată. Pe creasta Tîlharului, soarele a început să tremure și umbra celor doi oameni se întindea în jos, pînă la pîrîu ; două umbre lungi și vinete pe coasta dealului cu pajiște de catifea galben-roșietică, stropită cu flori violete.

Cei doi stăteau unul lîngă altul : flăcăul era Gál Gáspár, fata Ijjas Ana. Cîndva, de mult, poate tot astfel au stat unul lîngă altul alți doi tineri, două vieți primăvăratice : tot un Gál și tot un Ijjas. Odinioară, ca și acum, se aflau unul lîngă altul, față în față, de parcă așa ar fi stat de cînd lumea... Atunci, ca și acum, umbrele lor jos, pe pămînt, se contopeau și se făceau una singură...

Stăteau și vorbeau ; pe urmă și-au dat mîna și s-au despărțit. Fata coborî la vale repede, grăbită, iar flăcăul o porni în sus la deal, agale, obosit...

Chiar în clipa aceea soarele se scufundă după creasta Tîlharului.

Gáspár păși pe prispă și tatăl său îl întrebă :

— Ei ?

— N-am primit atîta.

Nici un răspuns. Băiatul porni înspre odaie ; în trecere îi spuse mamei sale :

— Sînt obosit, mă voi culca. Nu mi-e foame, mă spăl doar de colbul drumului și atîta tot : noapte bună.

— Noapte bună, copilul meu.

*

...A doua zi, Ferus se afla încă în pat cînd mezinul intră în odaie.

— Nu mai puteam să te aștept, am treabă afară, la ovăz ; să ne socotim deci acum.

Se așeză și puse banii pe masă.

— Iată hîrtia, am însemnat tot ce-ţi mai datoram. Socoteşte şi tu. Cred că ne-am împăcat după dreptate. Partea mea îmi aparţine acum în întregime. Nimeni nu mai poate să hotărască de soarta ei în afară de mine.

Şi dădu să plece.

— Gáspár, aşteaptă încă puţin. Să mai vorbim, să vedem dacă nu s-ar putea îndrepta lucrurile şi altfel. Văd că toţi v-aţi mîniat pe mine. Ce-aş fi putut să fac însă ? Îmi trebuiesc bani. Viena înghite cu nemiluita banii. Aşteaptă, Gáspár, poate tot ai putea face rost de ei ; nu mi-ar trebui acum toată suma. Gîndeşte-te, Gáspár, nu te pripi...

Dar mezinul părăsise camera...

Chiar în aceeaşi zi Ferus plecă înapoi la Viena.

Cei doi bătrîni se mai uitau după el şi atunci cînd trăsura dispăruse de mult din ochii lor.

Femeia începu să vorbească, cu voce liniştită, umilită :

— Bine c-am ajuns să-l vedem, în sfîrşit, pe Ferus domn adevărat. Se uită apoi la soţul ei ; privirea îi era blîndă ca şi cînd s-ar fi rugat de iertare.

Gál Jonkó, omul cu faţa gălbuie, se uita spre lunca şi spre pădurea neagră de brazi de pe Calul ; întinse mîna într-acolo şi zise :

— Trei sute de ani au păşunat, au cosit şi au tăiat pădurea de colo numai cei din neamul Gálilor. Vezi, acolo-i pămîntul din deal şi dincolo e lunca. De astăzi, ele nu mai există. Pe pămînturile acelea picioarele noastre n-au să mai calce. Voi pune să se bată scînduri pe partea asta a tîrnaţului, nici ochii să nu le mai vadă.

*

Pe urmă a venit şi vara, cînd oamenii de la munte coboară în fiecare an la seceriş, pe şesurile întinse. În anul acesta, însă, lumea rămase acasă. Cînd vremea secerişului trecu, oamenii sărmani de prin partea locului au început să-şi îndrepte şi să-şi ascută coasele. În toamna aceea, pe buzele tuturor se năşteau cîntece noi şi dinspre ţara ungurească purcese să sufle un vînt neobişnuit şi sălbatic...

III. SIBIU

Am un tablou, o simplă litografie în culori, dintre acelea care se găsesc cu sutele, pretutindeni, dar mai ales în casele bătrînești locuite de moșnegi, atîrnate prin camere întunecoase, cu perdeluțe dantelate la ferestre, și în care totul e mohorît și miroase a vechi și stătut. Tabloul reprezintă o stradă ; o stradă liniștită dintr-un oraș nemțesc. Pe ambele părți, case cu coperișuri prelungite dincolo de streșini, cu poduri suprapuse și ţuguiate în care se află odăi și oameni care trăiesc în ele. Casele sînt strîmte, zvelte, cu frontoane înguste ; strada e pavată cu pietriș de rîu, iar printre acoperișurile de olane roșii, brune sau verzi, strălucește bolta azurie a cerului pe care plutesc nourași de horbotă albă. Și toată strada e stăpînită de o liniște veche, bătrînească.

La capătul străzii, o bătrînică măruntă pășește agale, purtînd pe umeri o broboadă cenușie, cu ciucuri, pe cap are o maramă albă, dantelată, iar pe braț un coș ; parcă-i aud tîrșîitul papucilor de postav pe strada atît de tăcută. Pe partea însorită, obloanele ferestrelor sînt închise cu grijă, pe cea umbroasă, geamurile-s larg deschise, iar pe pervaze, aliniate în șiruri, sînt așezate ghivece cu flori. În ușa unei prăvălii șade un cizmar cu ciocanul în mînă, dar nu lucrează, ci numai privește de-a lungul uliței. De sub o poartă boltită, o fetiță palidă cu părul gălbui iese tocmai atunci în stradă...

Tabloul îmi amintea, mai cu seamă cînd îl priveam în după-amiezile calde și liniștite, de un oraș cu străzi înguste,

pavate, cu case nostime şi hazlii, peste acoperişurile cărora se întindea imensitatea albastră a cerului, pe care înotau leneşe fuioare de nori albicioşi ; şi-mi amintea de liniştea, de marea şi nesfîrşita linişte care e cu atît mai tulburătoare, cu cît, din cînd în cînd, e întreruptă de un zgomot uşor, sau de vreun glas abia şoptit. Şi-mi amintea şi de oamenii care au trăit acolo cîndva, de mult.

Odinioară am cunoscut foarte bine Sibiul. Sibiul vechi, de altădată.

Şi totdeauna numai astfel mi-l aminteam în liniştea lîncedă a duminicilor de vară. Străzile oraşului de jos nu se asemănau una cu alta şi nici miresmele lor nu erau la fel : una mirosea a ghindă de stejar, alta a sacîz, a treia avea mirosul greţos al seului şi erau şi dintre acelea cu mirosuri de smoală... Nicăieri oameni, ci doar copii cu păr bălai, care se fugăreau desculţi pe uliţe. Treptele de piatră care duceau în oraşul de sus erau roase pe la mijloc ; cine ştie cîte generaţii le-au tot călcat, de s-au tocit în aşa de mare măsură. În piaţă, biserica săsească ; zidurile ei negre erau crăpate de vreme, iar turnul gotic se înfigea în bolta cerului ca o lance. Căutam cu ochii, sub picioarele mele, printre lespezile de piatră, firicele de iarbă. Soarele ardea în flăcări.

Şi iată şi casa : Reispergasse nr. 9.

Despre casa asta vă voi povesti acum. Dar n-aş putea să vă spun dacă am văzut-o eu însumi, aievea, sau mi s-a povestit numai despre ea, cîndva, de mult, şi astfel îmi pare că mi-o amintesc. Nu ştiu ; de casă îmi aduc aminte cu toată certitudinea : Reispergasse nr. 9.

Era vară, început de vară, în preajma Rusaliilor.

O după amiază caldă, adormitoare ; oraşul părea deşert ca toate oraşele bătrîne, în anotimpul acesta ; din cînd în cînd cîte o briză răcoroasă adia dinspre munţi. Din curţile mari, învechite şi din casele patriarhale răzbeau pînă în stradă rîsete de copii.

Casa este veche, cu etaj ; partea dinspre curte e zidită în centura cetăţii ; pe ziduri, cu doi ani în urmă, se aflau încă tunuri, iar ferestruicile bastionului, clădit în şapte colţuri, erau căptuşite cu saci de nisip. Bastionul s-a transformat acum în locuinţă, iar în prelungirea zidului s-a construit o casă. De la ferestre, ochiul poate să privească departe, peste oraş, pînă către Ocna Sibiului.

(Cam pe vremea aceea se instalase la Sibiu și noul guvernator — prințul Schwarzenberg — și împreună cu el numeroși dregători din Viena).

...La Sibiu... în Reispergasse nr. 9... în casa aceasta, în încăperile dinspre curte, s-a mutat Gàl Ferus...

Lîngă fereastra deschisă a sufrageriei ședea femeia și cosea. Din cînd în cînd privea prin geam, plimbîndu-și ochii deasupra orașului, departe, spre hotare și pînă la munții albaștri.

În cameră liniștea era adormitoare, ornicul cel mare de perete ticăia într-una, obosit, ca și cînd ar fi vrut să se oprească în orice minut. Prin fereastra deschisă, rumoarea orașului se auzea slab.

Ochii femeii se închideau din cînd în cînd, iar capul îi cădea în piept : picotea. Casa veche era despărțită de odaia lor doar printr-un perete subțire ; dincolo cînta cineva la pian. Sunetele se strecurau în odaie blînde și clare, dar erau de o monotonie copleșitoare. Constantă. Tot timpul nu se auzeau decît game și femeia, pe jumătate adormită, le asculta. Pianistul greșea cîteodată, atunci iarăși o lua de la început : degetele alergau pe claviatură, iar sunetele acordurilor curgeau repezi și uniforme, de la registrele cele mai înalte, pînă la cele de jos, iscate de rezonanța sonoră a coardelor de argint.

Prin ușa deschisă pe jumătate a odăii de alături apăru un copilaș. Veni în vîrful piciorușelor și se furișă fără zgomot lîngă maică-sa. În fața ferestrei se afla un scăunel, un fel de taburet. Se urcă pe el, să privească afară. Avea obrăjorii slăbuți, ochii albaștri.

Acolo departe, dincolo de oraș, la poalele munților, lucea panglica albă o șoselei, care cotea și șerpuia spre Ocna Sibiului. Pe drumul colbăit, căruțele, mici puncte negre, se mișcau, înaintau, se cățărau ca niște minuscule furnici ; în urma lor se ridicau nori aurii de praf. Ochii copilului urmăreau căruțele, vedeau cum se ajung unele pe altele, cum se depășesc și merg mai departe, pînă ce dispar în albăstrimea pîcloasă a depărtării. Pe urmă, veneau alte căruțe, mereu altele și altele, pînă se pierdeau și ele în zare. Copilul cu obrăjorii slabi și ochii albaștri nu se mai sătura tot privindu-le.

— La ce te uiți, băiețelul meu ?

Copilul avea trei anișori și vorbea destul de bine :

— La căruțe.

— La căruțe ?

— Toate vin, mamă, toate vin și apoi toate, toate, se duc. Pe urmă vin altele. Așa mereu. De ce, mamă ?

— Așa vin și se duc toate, băieţelul mamei.

— Vreau și eu să mă duc. Cu căruţele. Odată, cînd voi fi mare, mă voi duce și eu.

— Unde ai să te duci ?

— Nu știu. Dar vreau să mă duc cu căruța, dincolo de deal.

Femeia mîngîie căpșorul pruncului, iar copilul coborî de pe scăunel și se sui în poala mamei.

...O slujnicuță își vîrî pe ușă capul ciufulit și spuse că afară așteaptă un om care dorește să-i vorbească domnului.

— Domnu' doarme. Cine-i, nu-l cunoști ?

— Nu l-am văzut niciodată. Nu-i de prin partea locului.

— Și-a spus numele ?

— A zis numai atîta : spune-i stăpînului tău că vin de la Poiana...

*

Stăteau față în față. Gál Jankó, omul cu părul alb, cu obrajii gălbui și adus de spate, spuse cu glas liniștit, blînd :

— Aș avea de vorbit cu tine, Ferus, cîteva vorbe numai, nu prea multe...

...În odaia mare, lîngă fereastră, ședea femeia. În poală o cusătură, dar nu cosea la ea : oare ce-or fi avînd de vorbit cei doi oameni, dincolo în camera cealaltă ?

Tic-tac, tic-tac... bătea necontenit ceasornicul cel mare din perete, iar de colo, de jos, răbufnea surd zgomotul orașului. Dinspre dealuri o adiere slabă, plutind peste oraș, se strecura prin fereastră. În grădina cetății cînta o pasăre, iar mărul cu trunchiul răsucit înflorea. De undeva, din depărtare, venea ecoul unor lovituri metalice ; bătu și ceasul din perete, încet, tărăgănat, cu rezonanțe bătrînești și pe urmă continuă să ticăie mai departe... tic-tac...

O albină zbură prin fereastră și se așeză obosită pe marginea ei.

...„Nu văzurăți acolo, la Viena, focul ? Trebuia să vedeți pîrjolul care a mistuit Ardealul. Vîlvătaia a fost atît de mare

de se luminară pe aici toţi munţii şi toate văile ; de pe Meseş şi pînă pe Retezat, de la Ciucea şi pînă pe la Braşov, numai pară şi foc. Cine l-a văzut nu-l mai uită cît trăieşte ; o asemenea paradă cu limbi de foc o singură dată a făcut împăratul : ardea atunci întregul Ardeal... Toată ţara Ardealului..."

. . . . . .

..."A venit cu mine şi Avram şi călăream peste crestele muntoase, dar nu vorbeam. Pajurile se aflau la mine în buzunar şi se vedea bine şi noaptea, fiindcă muntele era în flăcări. Avram mă zorea ; bieţii cai suflau din greu, să-i omorîm nu alta : tot înainte spre casă...

...Sosirăm prea tîrziu. Fuseseră executaţi. Dar pentru îngropăciune veniserăm tocmai la timp...

...Îi îngroparăm : pe fratele meu Aron, bătrînul certăreţ, pe Balla György, pe Kata, mătuşă-ta, pe copii. Şi pe maică-ta. Şi pe ea, dragul meu copil, şi pe ea. Pe urmă pe noru-mea, soţia fratelui tău ; măritată abia de o jumătate de an..."

..."Îi îngroparăm pe toţi. Opt la număr. Ceilalţi au putut să fugă : la Cluj, la Turda, prin pădure şi prin munţi înzăpeziţi.

...Îi îngroparăm acolo, în pajiştea frumoasă, curată, catifelată, sub bradul cel bătrîn, dincolo de grădină, la poala pădurii. Cunoşti şi tu bine locul acela ; acolo-i plăcerea mamei tale să şadă. În înserările lungi stătea de multe ori şi privea în tăcere satul din vale. Mîndră şi semeaţă femeie era mama voastră. Mîndră şi frumoasă. Şi avea o inimă binecuvîntată. Eu o ştiam chiar dacă ea n-a vrut să şi-o arate. Iar tu i-ai fost cel mai drag dintre copii ; şi asta o ştiam...

...Pe urmă veniră oamenii, cu uneltele trebuitoare, şi s-au pus alături de mine, pe lucru. Veneau cîte unul, în linişte, mulţi, din ce în ce mai mulţi. Nu le spuneam nimic, şi nici ei mie. Spărgeau numai cu tîrnăcopul pămîntul înghetat şi-l lopătau afară. Ei ştiau ce se pregăteşte acolo. Chiar prea bine ştiau ; munceau de zor, cu capul descoperit...

...Pe urmă totul se sfîrşi. Groapa o astuparăm şi ridicarăm peste ea o movilă. Oamenii începură să se răzleţească ; poate că ne dădură şi bineţe la plecare, dar eu nu i-am mai auzit. Rămăseserăm doi...

— Plec și eu acum — spuse Avram, dar nu porni, ci stătea pe loc. Pe urmă, deodată se aruncă peste groapă, își înfipse fața în pămîntul tare și înghețat și plînse, plînse ; se lovea peste piept și-l chema în ajutor pe Dumnezeu.

Dar eu nu puteam să plîng, nu, nici chiar atunci.

...În primăvară veniră iar oamenii și ridicară o cruce la căpătîiul colinei. Crucea o cioplîră din lemn de stejar și dăltuiră în ea numele celor care putrezeau acolo, sub ea. Nu fusese uitat nici unul.

...Colina s-a surpat de atunci și deasupra ei crescu iarba. S-a mai populat și Poiana. Dar eu tot singur am rămas... singur, cît poate fi omul mai singur.

Cîtva timp l-am așteptat pe frate-tău Gáspár. Pe atunci fusese și el tot atît de nesocotit, ca mulți alții. Și tot așa se pierdu și el, ca mulți alții. S-ar putea să mai fie în viață, dar eu nu-l mai aștept. El n-a fost un om atît de înțelept ca tine, Ferus... Ce frumos e, și ce ochi albaștri are copilul tău, Ferus. Ești înțelept și s-ar putea să fii un om fericit...

...Acu vreo patru zile a trecut pe la mine proprietarul ferăstrăului. Îmi spunea că se pregătește să vină la tine. Mi-a spus și pentru ce.

...Aș vrea numai să te întreb, dacă e adevărat ce mi-a spus Tudor ? ...Da ?

...Bine, Ferus. Numai atît am vrut să aflu. Cam așa mă gîndeam și eu, fiindcă știu că omul ăsta nu minte. Va să zică ai vîndut tot... Moara, pășunea, pădurea, ultima părticică... Ai vîndut tot, tot... Și bradul cel bătrîn și pajiștea de sub el, moale și catifelată... Ai vîndut și colina și crucea. Ți-ai vîndut și mama... Ferus ! Ți-ai vîndut și mama !"

. . . . . .

...Femeia stătea lîngă fereastră cu copiului în poală. Ceasornicul bătea obosit, îmbătrînit, tic-tacul său uniform. Afară, departe, un orologiu suna timpul, iar soarele începea să apună după dealuri. O boare rece, ca un fior, adia în aer.

Copilul spuse în șoaptă, speriat, în vreme ce ochii lui albaștri o căutau pe mamă-sa :

— Mamă, auzi ? Plînge tata. Eu știu că plînge tata...

. . . . . .

Ferus vorbi și glasul lui părea uscat :

— Nu pot plăti, nu pot... dar n-am iscălit încă, te rog să mă crezi tată, n-am iscălit contractul...

Ferus stătea în picioare și privea cu ochii rătăciți la tatăl său. Mîinile i se încleștau pe marginea mesei. Gura și-o ținea deschisă, dar simți o strînsoare în gît și toată fața i se învinețise.

Peste odaie se lăsă liniștea ; o liniște speriată, dureroasă.

Și Ferus bolborosi încă o dată :

— Nu, n-am iscălit... nu încă !

Ca un țipăt de durere.

Pe urmă, deodată, se răsturnă, ca un copac retezat din rădăcini.

IV. FERUS SE ÎNTOARCE ACASĂ

Pe urmă iată ce s-a mai întîmplat...

După Rusalii, pe o vreme frumoasă de vară (Rusaliile căzuseră tîrziu în acel an), pe padinile de jos începuse cositul.

Spre seară se lăsase o liniște mare, înăbușitoare ; umbre întunecate se strecurau din pădure și se așezau peste poiene.

Pe tîrnat se afla o masă îngustă, cu o bancă de lemn lîngă ea ; pe marginea scîndurii ședea Gál Jankó, cu un maldăr de hîrtii în fața lui, pe care bătrînul cu părul cărunt le tot sucea și le învîrtea. Pe urmă le dădu la o parte și își aprinse luleaua.

Ijjas György, moșneagul, păși în curte.

— Noroc să dea Dumnezeu și se așeză pe treptele tîrnațului ca să-și aprindă și el luleaua.

Tăceau ; nu era nici o adiere în aer și fumul de pipe se înălța în rotocoale peste capetele celor doi bătrîni.

Ijjas György își scutură luleaua și o puse jos.

— Ia spune, ce-ai de gînd să faci ?

— Îl aștept pe Todor, mi-a făgăduit că astăzi o să vină pe la mine.

— Va să zică o vinzi ?

— Ce să fac ? Nu mai e de mine. Și nu am pentru cine s-o mai țin. Nu mai am pe nimeni...

— Dar Gáspár ?...

Gál Jankó schiță un gest cu mîna și pe urmă se lăsă iarăși tăcere. Ijjas György își șterse sudoarea de pe frunte...

— E cald.

Gál Jankó se ridică. Se răzimă apoi de stîlpul pridvorului și privi cum se lasă amurgul. Cerul era limpede, aerul greu și stelele abia începuseră să licărească, ici-colo...

Cerul se lumină deodată.

— Fulgeră — zise unul din ei.

Iar peste cîtva timp :

— Și tună.

Se ridică și Ijjas György de pe trepte și se urcă pe tîrnat. Stăteau acum amîndoi acolo învăluiți în bezna nopții.

Vîntul nu porni încă să sufle, se aciuise deocamdată, undeva prin văgăunile munților, dar acolo jos, cîinele lui Balla Bodi urla înfiorător.

— Vine cineva.

Alți cîini începură să latre, peste tot, iar de pe creasta Tîlharului, printre rarișteа de brazi, se porni vîntul.

— Afurisită vreme s-anunță ; să intrăm mai bine în casă.

Cîinele din ogradă începu să latre și el :

— Umblă cineva pe acolo.

Într-adevăr, un om venea pe potecă și intră pe poartă ; în fața pridvorului se opri : era Pop Todor, stăpînul ferăstrăului.

— Iaca, am venit.

— După cum am vorbit aseară. Apropie-te.

— Am tras cu coasa pînă acum ; nu puteam veni mai devreme.

Sui treptele ; Gál Jankó strînse hîrtiile și deschise ușa.

— Să intrăm în casă. Se apropie furtuna.

Fulgerele se întețeau, iar cerul vuia și bubuia într-una. Vîntul șuiera aspru și casa scîrțîia din încheieturi.

Intrară în odaie. Ușa se închise cu zgomot în urma lor.

În clipa aceea, pe coperișul de șindrilă începură să pocnească cele dintîi picături.

— Pornește vijelia !

...O lumînare de seu ardea pe masă și la lumina ei trei oameni ședeau răzimați în coate. În fața lor, desfăcute, se aflau hîrtiile. Pop Todor zise :

— Așa cum am vorbit.

— Așa, așa.

— Nu mai adăugăm nimic și nu mai scădem nimic.

— Nu stă în firea mea.

— Plătesc imediat, în florini.

— Aşa, aşa.

— Hîrtiile sînt în bună regulă. Totul a fost înscris, fără greşeală ; pămîntul tot, pădurea, lunca, bătătura, clădirile, vitele, uneltele şi tot ce mai este. Chiar tot. Şi contractul e gata făcut. Trebuie numai iscălit.

— Trebuie numai iscălit. Contractul e gata făcut.

Gál Jankó, omul nefericit, cu părul încărunţit, cu obrajii gălbui, prăpădit şi părăsit, se cufundă în gînduri. Contractul e gata întocmit, trebuie doar iscălit şi pe urmă la Poiana nu va mai exista moşia Gál. Şi nici un Gál n-are să mai pună piciorul de acum încolo. Ultimul, iată că se ridică şi se duce la scrin, scoate cerneala şi pana : contractul e gata întocmit, trebuie iscălit. Pe urmă, de Sîn-Mihai, cel din urmă din neamul Gálilor va pleca din casă şi din Poiana şi nu va lua cu dînsul nimic...

Afară, ploaia cădea în ropote, fulgerele se luau la întrecere între ele şi tuna de se clătina toată casa. Flacăra lumînării tremura neliniştită, iar umbrele celor trei oameni jucau fantastic pe perete.

Gál Jankó ascuţi cu grijă pana de gîscă şi o muie în cerneală. În faţa lui contractul care trebuia numai iscălit.

— Cu partea lui Ferus eşti în regulă ?

— La Sîn-Mihai va fi a mea !

— I-ai plătit-o ?

— Mîine îi voi duce banii la Sibiu, pe urmă vom iscăli contractul.

— Şi dacă Ferus nu va vrea să iscălească ?

Pop Todor zîmbi o clipă.

— N-are decît. Dar pămîntul tot al meu va fi. Îmi datorează bani şi eu nu mai am mult de dat. Iar de plătit, n-o să poată să plătească.

— Nu, n-o să poată...

Gál Jankó luă pana în mînă şi se iscăli frumos şi îngrijit.

Afară vremea se mai linişti puţin, vîntul nu mai sufla atît de crîncen şi parcă bubuiturile veneau tot mai de departe ; numai ploaia turna parcă din găleată.

Ijjas György îşi înălţă capul :

— Pe cine o fi lătrînd cîinele ? Acum ?

— Poate c-a simţit ceva.

— Doar n-o fi umblînd cineva pe afară, pe o astfel de vreme !

Tăcură. Da, da, cîinele lătra și parcă...

Pe tîrnaț auziră tropăituri ca și cînd cineva și-ar fi scuturat noroiul de pe cizme. Ușa se deschise. Cineva intră în odaie și se scutură de ploaie, zicînd :

— Noroc să dea Dumnezeu ! — Era băiatul pădurarului de la curtea grofului : fiul lui Ijjas Máté.

— Tu ești Pișta ?

— Eu ! Mă udai pînă la piele. Dar o fo' musai să vin. Am adus o scrisoare.

Stăteau toți trei la masă, flacăra gălbuie a lumînării pîlpîia, iar Gál Jankó desfăcu scrisoarea. Băiatul pădurarului se dezbrăcă și se apucă să-și usuce șuba la gura sobei. Scrisoarea era groasă și înlăuntrul ei se mai afla una, închisă și asta într-o copertă cu peceți. Gál Jankó citi mai întîi adresa scrisorii din plic ; cu ochii numai, doar pentru el. Pe copertă scria : „6 000 florini austrieci". Nimic altceva. Pe urmă desfăcu scrisoarea și o citi în gînd ; ceilalți doi se uitau unul la altul. Afară vijelia se porni din nou și ploaia cădea de parcă s-ar fi rupt în două norii.

În odaie se lăsă o tăcere încordată ; flacăra lumînării pîlpîia mereu. Omul cu obraji gălbui spuse încet, cu glas puțin tremurător :

— Scrisoarea e de la Ferus.

Pop Todor privea nemișcat. Simțea parcă o mare neliniște, o încordare neobișnuită : acum se va întîmpla ceva. Ijjas György bătea darabana cu degetul în masă, iar hîrtia aspră foșnea în mîinile lui Gál Jankó. Afară tuna, ca și cînd niște monștri uriași, hohotind, s-ar fi apucat să sfarme stîncile de pe creasta Tîlharului. Noaptea aceasta e noaptea judecăților ; a marilor și năprasnicelor judecăți.

...Și Gál Jankó, omul cu nas de vulutur, cu obrajii bălbui, cu părul cărunt, prăpădit și doborît la pămînt, se îndreaptă din șale. Își ținea pumnul pe masă, iar sub el scrisoarea. Lumînarea ardea tremurînd și flacăra ei se mișca ciudat pe fața oamenilor, galbenă, ca a celor sculați din morți.

Gál Jankó deschise gura să vorbească și ceilalți se aplecară să-l audă mai bine : își dădeau seama că aceasta e noaptea judecăților și vorba lui suna ca un verdict.

Trăsni !

...Trăznetul lovi puternic și flacăra lui pătrunse pînă în odaie, orbind cu lumina ei de foc ochii și străfulgerînd inimile. Pe urmă, liniște înfricoșătoare, surdă, și oarbă întunecime. Lumînarea pîlpîi odată lung și se stinse.

Prin fereastra din dos, o lumină neobișnuită, roșiatică, pătrunse în odaie ; pe urmă un zgomot înăbușit, ca o cădere. Apoi nimic...

Băiatul pădurarului smuci ușa și năvăli afară ; Ijjas György aţîţă focul și cu o aşchie aprise lumînarea, care ardea acum din nou. Gál Jankó era tot în picioare.

Băiatul se întoarse și zise cu voce seacă :

— S-a răsturnat crucea !

Gál Jankó se mișcă și dădu din cap :

— A murit !

Și zicînd, luă contractul pe care cu puțin mai înainte îl iscălise, și-l sfîrtecă în două.

— Jankó, ce te-a apucat ?

— N-ai auzit ? A murit Ferus. Poiana nu mai e de vînzare...

Gál Jankó se așeză :

— Nu mai e de vînzare, Todore. Datoria lui Ferus o iau asupra mea. La Sîn Mihai îți voi plăti, Todore.

Puse mîna pe scrisoarea cu peceți. Șase mii de florini austrieci vei primi de la mine, la Sîn Mihai. Cu asta ne vom fi împăcat. Așa-i ?

— Așa-i — zise Pop Todor.

— Mîine plec la Sibiu, ca să-mi aduc nepotul... Iar eu aștept mai departe...

...Așa s-au petrecut lucrurile — sau aproape așa — în noaptea aceea năpraznică : în Poiana, crucea Gálilor se prăbuși și poate chiar în minutul acela muri, la Sibiu, Gál Ferus.

Așa s-au întîmplat, tocmai așa ! Lîngă masă stăteau trei oameni la flacăra lumînării și povestind domol priveghiară pînă în zori. În fața lor era cana cu vin, din care cînd și cînd sorbeau cîte o înghițitură.

Afară vremea se liniști, ploaia încetă și pe cerul palid care începea să se limpezească, printre norii ce se împrăștiau, apărură stelele.

Pop Todor își îndesă cușma în cap și dădu mîna cu Gál Jankó.

— Mare minune e asta, mă, Jankó! Dumnezeu a orînduit să fie astfel.

Se pregătea de plecare și Ijjas György :

— Locul lui Ferus e sub cruce! Va trebui să-l aduci acasă.

— A plătit cu ce-a fost dator.

— A plătit cu viața.

— Cu viața lui. Fratelui său Gáspár i-a plătit.

...Cei din neamul Gálilor au plătit totdeauna, tuturor...

Ieșiră pe tîrnaț și acolo se opriră cîtva timp. La răsărit, cerul se învăluia în aurora dimineții, iar prin codri începuse să se trezească viața. Numai peste satul din vale, ca o velință albă și destrămată, se întindea încă pîcla nopții.

Omul de la ferăstrău plecă. Rămaseră acolo numai ei doi, unul lîngă altul. În liniștea răcoroasă, de jos, din sat, se auzeau lovituri de ciocan.

— Auzi, Jankó, auzi? Balla Marci și ai lui bat șindrila pe casa cea nouă.

Stăteau și ascultau ciocăniturile.

*

La Sibiu se răspîndiră multe zvonuri în legătură cu moartea lui Gál Ferus; din nimeni nu putea susține ceva cu temei. Cei din Poiana cunoșteau mai bine întîmplarea; oamenii de la munte nu se îndoiesc, iar semnul prea fusese limpede. Crucea a fost despicată în două de trăznet și știau cu toții că Gál Ferus murise chiar în minutul acela. Oameni buni, asta a fost o faptă a lui Dumnezeu, numai a lui...

...Așa s-au petrecut lucrurile și proprietarul ferăstrăului nu și-a mai bătut capul să afle cum de a făcut Ferus rost de banii cu care bătrînul Gál Jankó a plătit datoria. La Sibiu, cînd s-a mai dus o dată pe acolo, auzi o poveste ciudată despre o nedreaptă însușire pe bani... Dar omul a tăcut și n-a suflat niciodată nimănui nici o singură vorbă despre această întîmplare...

Iată, așa s-a întors Gál Ferus acasă...

Iar crucea care se prăbușise în noaptea aceea a fost înălțată din nou...

(1920)